

ҮСЭГЧЛЭН ГАЛИГЛАХ АРГА, ТҮҮНИЙГ ХЭРЭГЛЭХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Т. Мягмарсүрэн²⁰

Abstract: This study was carried out to identify current situation and issues of transliteration of Mongolian words into Latin scripts. According to the purpose, we conducted a survey to investigate whether people are facing with a problem in connection with the transliteration of Cyrillic Mongolian characters into Latin characters and if so, why it is happening and what characters are difficult to make them converted. In this survey, four types of groups, “Mongol messenger” (an English language newspaper), “Chingis Khaan” (a book translated from Mongolian to English), Mobicom and Unitel companies (telecommunications service providers) and social media users were involved. The social media users in the survey were randomly selected. The result of the survey showed that 1) There is a problem in the process of transferring a word from the alphabet of Mongolian Cyrillic language to Latin alphabet. 2) The transliteration of four Mongolian Cyrillic characters such as “ө”, “ү”, “х”, and “в” into Latin characters are confusing and those characters are being used in a mixing way. 3) Therefore, individuals and organizations haven't been completely complied with the MNS5217:2012 standard, transliteration of Mongolian even it had been approved in 2012. 4) However, the standard is somewhat limited to the computer and other mobile devices and it causes mistransliteration.

Түлхүүр үг: үсэг, хэрэглэгч, алдаа, стандарт

Оршил

Дэлхийн цөөн хэдхэн улстай хамтын ажиллагаатай байсан манай улсын гадаад харилцааны салбар үсрэнгүй хурдацтай хөгжиж олон улс оронтой улс төр, эдийн засаг, соёл, боловсрол, эрүүл мэнд, аялал жуулчлал гэх мэт чиглэл бүрээр харилцаагаа өргөжүүлэх болсон тэр цаг үеэс хойш өдгөө хорь гаруй жил болжээ. Хөгжлийн ийм таатай орчин бүрдсэн нь бидэнд чамгүй үр шимийг хүртэх боломжийг бий болгож өгсөн юм.

Бид улс улсын хэлийг эзэмших, тэр дундаа олон улсын харилцааны голлох хэл болсон англи хэлийг эзэмших хэрэгтэй болж, энэ талаар төрийн бодлого, шийдвэртээ ч цаг алдалгүй тусгаж, тодорхой зорилтот хөтөлбөр, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж ирсэн. Англи хэл нь нэгэнтээ дэлхий нийтийн соёл, шинжлэх ухаан, батлан хамгаалах, цэрэг армийн салбараас авахуулаад энгийн иргэдийн өдөр тутмын харилцаанд түгээмэл хэрэглэгдэх боллоо. Ийнхүү англи хэлнээс монгол хэлнээ, монгол хэлнээс англи хэлнээ орчуулах ажил мэргэжлийн орчуулагчийн хүрээнээс хальж, хүмүүс өөрсдийн хичээл сургууль, хөгжил төлөвшил, аялал жуулчлал, хэрэгцээтэй мэдээ мэдээлэл хүртэх замаар орчуулах болсон нь хувь хүний хувьд үр өгөөжтэй хэдий ч үүний цаана хэл шинжлэлийн болон орчуулга зүйн тодорхой ойлголт, мэдлэг дутмагийн улмаас орчуулгын хэл найруулга, утга санаа, соёл сэтгэлгээний ялгаа гэх мэт орчуулах арга зүйтэй холбоотойгоор төрөлх хэл болон гадаад хэлэнд нөлөөлсөн зарим нэгэн таагүй үр нөлөөг бий болгосоор байна.

²⁰Доктор /Ph.D/, ОУУБИС, Англи хэлний тэнхим

Ялангуяа өнөөгийн мэдээлэл технологийн өндөр хөгжил нь хэлэнд сайн, саар үр дагаврын аль алиныг нь үзүүлж байгаа бөгөөд саар нэгэн нөлөө нь одоо энд дурдах гэж буй монгол үгийг англиар галиглахтай холбогдож байгаа билээ. Хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд мэдээ мэдээлэл хүргэх, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэгчид бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээ сурталчлах, таниулах, радио телевизүүд гадаадын кино, нэвтрүүлэг үзүүлэх, байгууллага, иргэд хувийн ба албаны захиа захидал бичих гэх зэргээр бараг хүн бүр монгол үгийг латин үсгээр галиглаж байгаа билээ.

Монгол улс 2003 онд анх монгол үгийг латин үсгээр хөрвүүлэх стандартыг албан ёсоор батлан хэрэгжүүлж эхэлсэн юм. 2012 онд уг стандартыг хүчингүй болгож нэмэлт засвар оруулаад өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр хэрэгжүүлж байна. Гэвч бид стандартыг дагаж мөрдөхдөө зарим талаар дутагдалтай, өөрсдийн дур зоргоороо монгол үгээ англиар галиглаж байгаа нь өнөөгийн бидний аливаа хууль журмаа хэр хэмжээнд дагаж мөрдөх болсныг төдийгүй хуулийг боловсруулагчид нь, сахиулагчид нь ч мөн хэр зэрэг дүрэм журмыг боловсруулан хэрэгжүүлж байгааг харуулж байгаа юм. Үүнтэй холбоотойгоор зарим нэгэн үсгийн галигийн тэмдэглэл цахим хэрэгслийн боломжид хязгаарлагдаж байгааг, улмаар түүнийг шийдвэрлэх арга замыг, ер нь аливаа туурга тусгаар улс эх хэлээ хэрхэн хамгаалах талаар судлаачид санал дэвшүүлж байгаа ч ажил хэрэг болж жигдрэх нь хангалтгүй байна.

Үндсэн хэсэг

Монголчууд бид хэл соёлын баялаг өв сантай гэдгээ олон баримтаар нотолдог. Түүний нэг нь монгол үгийг галиглах юм. Анх Алтан хаан “Ганжуур” судрыг орчуулах зарлиг буулгаснаар 1587 онд Харчины Аюуш гүүш “Али Гали” хэмээх гадаад үгийг монгол бичгээр тэмдэглэх галиг үсгийн тогтолцоог боловсруулж монголын хэл шинжлэлийн хэрэглээний эргэлтэд оруулжээ. Али гэдэг нь эгшиг, гали гэдэг нь гийгүүлэгч гэсэн утгатай самгарди үг юм. Аюуш гүүш санскрит хэлний 16 эгшиг, 34 гийгүүлэгч, төвд хэлний 4 эгшиг, 30 гийгүүлэгч үсгийг монгол бичгээр бичих галигийг зохиохдоо монгол бичгийн авиазүй, үсэгзүй, санскрит, төвд хэлний авиазүйн онцлогийг тун нарийн ажиглан шинжилсэн гэж хэл шинжлэлийн эрдэмтэн судлаачид дүгнэдэг.

Уг хэллэгийн бичигт уг эх шинжээр нь буулгах тогтолцоог галиг үсэг гэдэг. (Санжаа, 2008) Монгол үгийг англи хэлээр галиглахдаа латин цагаан толгойн үсгээр тэмдэглэх бөгөөд үсэгчлэх болон авиачлах гэсэн хоёр аргаар буулгадаг.

Зураг 1. Галиглан орчуулах арга

Үсэгчлэн галиглах (Transliteration)	Авиачлан галиглах (Transcription)
• Нэг хэлний цагаан толгойн үсгийг нөгөө хэлний нийцэх цагаан толгойн үсгээр хөрвүүлнэ. • Тухайлбал, Грек - Кирилл: ⟨α⟩ → ⟨а⟩	• Авианы галиг нь үсгийн галигаа бодвол үгийн бичлэгийг гэхээсээ илүү дуудлагад тулгуурлан нэг хэлний цагаан толгойн үсгийн нөгөө хэлний цагаан толгойн үсгээр хөрвүүлнэ. • Тухайлбал, Кирилл - Англи: ⟨г⟩ → ⟨gh⟩

Нэг үсгийг өөр нэг үсгээр хувиргахдаа зөв бичих болон дуудах зүйн онцлогийг харгалзах шаардлагатай. Ингэж үгийг үсэгчлэн ба авиачлан галиглахдаа тухайн үгийн тухайн хэлэндээ хэрхэн дуудагдаж, бичигдэж байгаа яг тэр байдлаар нь нөгөө хэлний авиа, бичлэгт аль болох нийцүүлэн буулгахад анхаарах юм.

Жишээлбэл, англи хэлний “facebook” гэсэн үгийн дуудлага нь [feisəbuk]. Үүнийг монголоор “фэйсбүүк” гэж дуудах бөгөөд бид энэ үгийн дуудлагыг нь алдаагүйгээр зөв дуудан хэрэглэж байна. Өөр нэгэн жишээ бол “iphone”. Англи дуудлага нь [aiəfəʊn]. Монголоор “айфөүн” гэж дуудна. Гэхдээ бид “айфон, айпон” тэр битгий хэл “ааяпан, ааяпон” ч гэж дууддаг. Ерөнхийдөө латин цагаан толгойн үсэгтэй гадаад үгийг дуудахдаа бидний гаргадаг нэг түгээмэл

алдаа бол хоёр хэлний үсгийн хэлбэр талыг нь бодолцох гээд байдаг нэг зуршилтай. Энд “iphone” гэх энэ англи хэлний үгэнд орсон “o” үсгийг монгол хэлнийхээ “o” үсгийн хэлбэр ижил байдлаар нь шууд дуудаж, цаад хэлэндээ хэрхэн дуудагддагийг үл анзаарна. Англи хэлний нэг үетэй үгэнд орсон эгшиг үсгийг дуудах дөрвөн тохиолдол байх бөгөөд үүний нэг хэлбэр болох задгай үед буюу “ГЭГ, ГЭГГ” бүтэцтэй үед “o” үсгийг монгол хэлний “o” үсэгтэй ижил дуудлагаар дууддаг. Жишээ нь: “hot”, “song” г.м. Магадгүй энэ нь ч зарим нэг алдаанд нөлөөлдөг байж болох юм. Мөн бид өөрсдөө монгол хэлэндээ нэг үсгийг нэг л дуудлагаар дууддаг тул үүн шигээ адилхан дуудах хандлагатай байдаг.

Монгол үгийг англи хэлнээ галиглахад энэ мэт бичлэг, дуудлагыг мөн ялгаагүй анхаарах нь чухал. Монгол хэлний “дээл” гэсэн үгийг англиар “deel”, “тоорцог”-ийг “toortsog” гэх мэтээр үсэгчлэн галиглаж байгаа нь латин цагаан толгойгоор зөв тэмдэглэж байгаа юм. Дуудлага нь ч монгол хэлээр хэлж байгаагаас онц гойд зөрөхгүй. Цаад хэлэндээ өргөлтийг яаж авахаас хамаараад бага зэрэг өөр сонсогдох талтай. Гэхдээ монгол хэлнээс англи хэлнээ үгийг галиглахад зарим үсгийн бичлэг нь таарах ч дуудлага нь зөрдөг. Энэ талаар хэл шинжлэлийн ухааны доктор (Sc.D) Ц.Шагдарсүрэн багшийн “Монгол үг, нэр томъёог латин үсгээр тэмдэглэх нь” сэдэвт эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ авсан нэгэн тодорхой жишээг шууд эш татаж тайлбарлая. Монгол үгийг англи хэлний үсгээр тэмдэглэхэд юуг анхаарах, ямар зарчим баримтлах талаар ингэж бичжээ.

“Нэгэнт аль нэгэн гадаад хэлээр бичиж байгаа, хоёрт, монгол хэл мэдэхгүй хүмүүст зориулсан гэдгээр хэмжүүр болгож буй тул нэр томъёог өөр хэлээр бичихэд тэр хэлтний зөв бичихзүйг нь харгалзах шаардлага гарна. Монголчууд өөр хоорондоо латин галигаар бичихэд Selen(g)ge. Ger гэж тэмдэглэж болох боловч англиар бичих тохиолдолд тэр хэвээр нь бичих аргагүй, өөрөөр хэлбэл тухайн хэлний зөв бичихзүй, тухайн ер нийтийн зөв дуудахзүйн шаардлагад нь нийцүүлэн англи хэлээр Сэлэнжэ. жэр гэж дуудуулахгүйн тулд Selenghe. Gher ~ Selengue. Guer гэх мэтээр үсэгзүйн боломжийг хэрэглэн зохистой тэмдэглэх ёстой гэсэн үг. Ингэж гэмээ нь монгол хэл мэдэхгүй нийт англи хэлтэн монгол үгийг англи маягаар биш, монголоор шууд зөв дуудах болно. Үсэгзүй (Graphics)-н ухаанд үүргийн талаас нь, дуудлагагүй үсэг (Non-functional grapheme/letter) гэдэг нэр томъёо бүхий тухай ойлголт байдаг бөгөөд энэ нь Сэлэнгэ. гэр хэмээх дээрх хоёр үгийн жишээнд -g- гийгүүлэгчийн ард -e- эгшигийн өмнө жийрэглэн орсон -h-, -u- үсэг гэсэн үг. Өөрөөр хэлбэл энэ хоёр нь өөрөө бие даасан дуудлагагүй, утга ялгах чадваргүй боловч тухайн үгийг англи хэлний маягаар Сэлэнжэ. жэр гэж дуудахгүй, Сэлэнгэ. гэр хэмээн дуудаарай гэсэн “тэмдэг” мэт үүрэгтэй.” (Шагдарсүрэн, 2010) Англи хэлний “g” үсэг нь хоёр янзаар дуудагддаг бөгөөд “g” үсгийн ард “e”, “i”, “u” эгшиг орвол цагаан толгойн дуудлагаараа [dʒi:] буюу монгол хэлний “ж” үсэг мэт дуудлагатай болдог. Жишээ нь: gerund [dʒɛrənd], ginger [dʒɪndʒə], gym [dʒɪm]. Харин “a”, “o”, “u” үсгүүд ард нь орсон тохиолдолд [g], монгол хэлний “г” үсэг адилаар дуудагдана. Жишээ нь: go [gɔ:], gather [ˈgædə], gum [gʌm] г.м. Англи хэлэнд ийм үсэг хэд хэд бий. Бид энэ ялгааг нь анхаарч үсэгчлэн галиглавал монгол үгийг гадаад хүн зөв дуудаж, эргээд ямар монгол үг хэлж байгааг нь бид ойлгоно.

Монгол үгийг латин цагаан толгой бүхий гадаад хэлээр тэмдэглэхдээ бичих дуудах хоёрын аль алиных нь зарчмыг баримталж тэмдэглэх нь тухайн зорилгод илүү нийцтэй юу эсвэл дан бичлэг болон дуудлагад тулгуурлах нь илүү чухал уу гэдгээ бодолцох нь зүйтэй. Чингис хааны нэрийг гадаадынхан “Genghis Khan” гэж галигласан байдаг. (Wikipedia) Харин бид үүнийг “Жэнгис хан” гэж уншина. Мэдээж их хааны нэрийг зөв бичих зүй, зөв дуудах зүйн аль алиныг баримталж галиглах ёстой. Тиймээс “Chingis Khaan” гэж латинаар тэмдэглэвэл “Чингис хаан” гэж уншина. Ер нь гадны мэдээллийн эх үүсвэрт монголын түүхэн хүмүүс болон ханлиг улс, газар орны нэрийг янз янзаар тэмдэглэснийг монголоор уншихад өөр үг болж дуудагдан гайхаж буудилдаг.

Гадаад үгийг монгол хэлэнд буулгахдаа аль болох тухайн эх хэлнээс галиглах нь зүйтэй ажээ. Төрийн шагналт, шинжлэх ухааны гавьяат зүтгэлтэн, хэл шинжлэлийн ухааны доктор, (Sc.D) Ц.Шагдарсүрэн “Гадаад нэр томъёог монголоор тэмдэглэхдээ аль нэгэн хоёрдогч буюу гуравдагч хэлээр дамжуулалгүй, уг хэлэнд нь ойртуулан тэмдэглэх зарчмыг баримталбал зохино. Үүнд бас учир дагавар буй. Тухайлбал, бичилгэ дуудалга хоёрын алий нь барих вэ гэдэг зовлонтой зүйл тулгардаг. Бичилгийг нь голлон баримтлах бөгөөс эргэж сэргээхэд хялбар боловч олон тохиолдолд дуудалгаасаа зөрөх нь бий. Дуудалгыг нь голлон баримтлах бөгөөс бичилгийг эргэн сэргээхэд төвөгтэй болдог. Жишээ нь: герман хэлнээ -ei- хослолыг [-ай-] гэж дуудаг тул *Heine* гэдэг нэрийг монголчилбол үсэгчлэн *Хейне* гэж буулгах уу (ингэж гэмээ нь эргүүлэн үсэгчлэн сэргээхэд зовлонгүй)? дуудалгаар нь *Хайне* гэж тэмдэглэх үү (ингэж гэмээ нь эргэж үсэгчлэн сэргээхэд хэцүү) гээд нэлээд зовлон гардаг тул нарийн судалгааны дүнд шийдэх энэ мэт зүйл олон бий.” Өнөөгийн залуучууд бид мэдээллийг гол төлөв нийгмийн сүлжээнээс олж үзэж байдаг ч, энэ мэт хэрэгтэй мэдээлэл нь тэнд биш зохиогчийн ном бүтээл дотор байж байдаг тул олж унших нь ховор. Энэ нь бид өнөөдөр нэг нэгэндээ гар утас, компьютер зэргээрээ мэдээ мэдээлэл, санал сэтгэгдэл бичихдээ байнга гаргаж байгаа алдаанаас илэрхий байгаа юм. Байгууллагууд, ном зохиол, сонин сэтгүүлийн зохиогч гээд бараг л бүгд монгол үгийг латин үсгээр галиглахдаа жигдэрсэн нэг тогтолцоо барьдаггүй.

Манай улс 1945 оноос хойш кирилл үсгийг албан ёсоор хэрэглэж эхэлсэн бөгөөд кирилл цагаан толгойн үсгийг латинаар галиглах MNS5217:2012 стандартыг 2012 оны 02 дугаар сарын 16-нд батлан хэрэгжүүлж байна.

Хүснэгт 1. Монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсэгт хөрвүүлэх MNS5217:2012 стандарт

№	Кирилл үсэг	Латин үсэг	№	Кирилл үсэг	Латин үсэг
1.	А	A	19	Р	R
2.	Б	B	20	С	S
3.	В	V	21	Т	T
4.	Г	G	22	У	U
5.	Д	D	23	Ү	Û
6.	Е	Ye	24	Ф	F
7.	Ё	Yo	25	Х	H, Kh
8.	Ж	J	26	Ц	Ts
9.	З	Z	27	Ч	Ch
10.	И	I	28	Ш	Sh
11.	Й	I	29	Щ	Shch
12.	К	K	30	Ъ	'
13.	Л	L	31	Ы	Y
14.	М	M	32	Ь	'
15.	Н	N	33	Э	E
16.	О	O	34	Ю	Yu
17.	Ө	ᠥ	35	Я	Ya
18.	П	P			

Монгол улсын стандарт хэмжил зүйн газраас гаргасан энэ стандарт нь “ISO 9:1995, Information and documentation-Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters-Slavic and non-Slavic Languages” стандарттай бүрэн нийцдэг байна. Монгол үгийг латин үсгээр галиглах тогтсон загвар, дагаж мөрдөх стандарт байгаа хэдий ч бид монгол үгийг латин үсгээр хөрвүүлэхдээ энэ стандартаа нийтээр дагаж хэвшихгүй байна. Нийтээр жигд дагаж мөрдөхгүй байгаа нь боловсруулсан энэ стандартдаа байна уу?, эсвэл хэрэглэгчдэдээ байна уу? Монгол улсын стандарт, хэмжил зүйн газраас албан ёсоор монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсэгт хөрвүүлэх стандартыг анх 2003 онд батлан хэрэгжүүлснээс хойш үүний хэрэглээ,

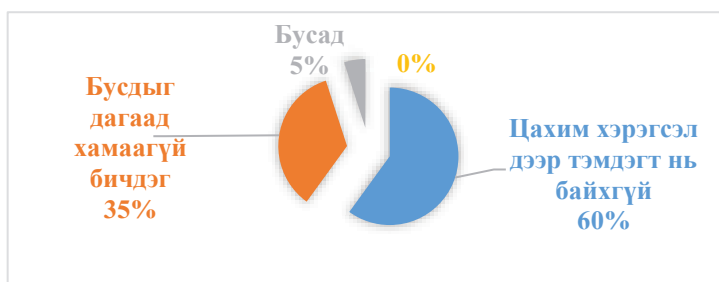
галигийн тэмдэглэгээтэй холбоотой асуудлаар Ш.Лувсанвандан (2008), Ц.Шагдарсүрэн (2008, 2010), Б.Батбаяр (2012), Б.Сүхбаатар (2012) болон бусад эрдэмтэн судлаачид, нийтлэлчид асуудал хэлэлцэж, санал дэвшүүлсэн байдаг.

Судалгааны хэсэг

Энэхүү өгүүллээр монгол үгийг латин үсгээр галиглаж байгаа өнөөгийн байдлыг буюу монгол хэлнээс англи хэлэнд үгийг хэрхэн хөрвүүлэн хэрэглэж байгааг тодруулсан болно. Энэ зорилгодоо хүрэхийн тулд монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсгээр галиглахад ямар бэрхшээл байгааг, ямар ямар үсэг галиглаж болохгүй байгааг тодорхойлохоор хэрэглэгчийн судалгаа авлаа.

Зураг 2. Хэрэглэгчийн судалгаа

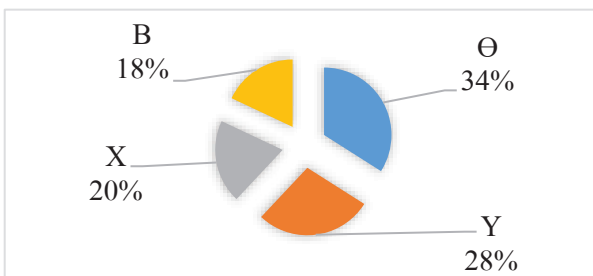
Монгол үгийг латин үсгээр галиглахад хоёр асуудал тулгарч байна. Судалгаанд хамрагдсан нийт оролцогчдын дийлэх нь буюу 60% нь цахим хэрэгсэл дээр тохирох тэмдэгт нь байдаггүй гэж үзсэн бол үлдсэн 35% нь бусдыг дагаад хамаагүй бичиж байна.

Хүмүүс хувийн ба албан захидал бичих, эрдэм шинжилгээний илтгэл тавих, өгүүлэл бичих, ном бүтээл орчуулах, сонин сэтгүүл гаргах гэх зэргээр цахим хэрэгслээр монгол үгийг латин үсгээр үсэгчлэн галиглаж байгаа бөгөөд монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсгээр хөрвүүлэхэд дараах үсгүүдийг хамгийн бэрхшээлтэй гэж үзлээ.

Зураг 3. Үсэгчлэн галиглахад бэрхшээлтэй үсэг

Монгол хэлний кирилл цагаан толгойн 35 үсгийг латин 25 үсэгт хөрвүүлэхэд бэрхшээлтэй байдаг үсгүүдийг сонгуулахад Ө, Ү, Х, В-г нэрлэлээ. Ө, Ү үсгийг нөгөө хоёр үсгээсээ илүү бэрхшээлтэй гэж үзэж байгаа нь эдгээрийн эгшиг үсэг гэдэгтэй нь холбоотой болов уу. Судалгаанд оролцогчид цахим хэрэгслээр Ө, Ү үсгийг О, У үсэгтэй хольж хэрэглэдэг, гэхдээ үүнийгээ хоорондоо ойлголцдог гэж хариулав. Иргэд Ө, Ү, Х, В үсгийг латинаар хоёроос гурван үсгээр тэмдэглэж байна.

Дээрх нэг латин үсгээр монгол хэд хэдэн үсэг тэмдэглэж байгаа, нэг монгол үсгийг хэд хэдэн латин үсгээр хэрхэн тэмдэглэж байгааг дараах жишээгээр үзүүлье.

Хүснэгт 2. Галиглахад бэрхшээлтэй монгол ба латин үсгийн тэмдэглэл ба түүний дуудлага

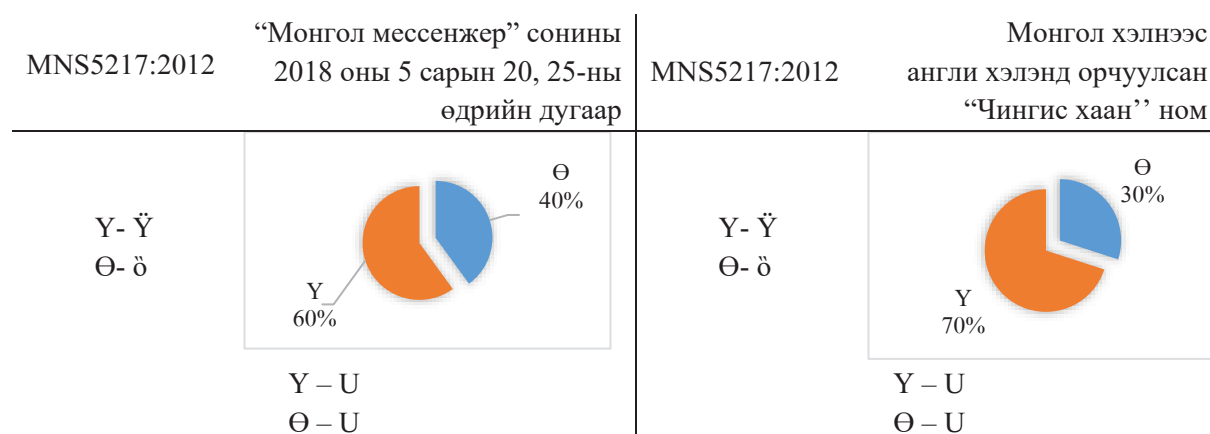
Үсэг	Монгол үг	Латин үсгээр хөрвүүлсэн байдал	Нэг үсгийг нөгөө хэлний хэд хэдэн үсгээр хольж хэрэглэж байгаа байдал	Галигласан үгийн дуудлага
Ө	Өгөөдэй	Ogodei	Ө→O	Огодэй
Ө	Өлзий	Ulzii	Ө→U	Улзий, Үлзий
Ө, Ү	Н. Төмөрхүү	N. Tomorkhuu	Ө→O Ү→U	Томорхуу Томорхүү
Ү	Пүүжээ	Puyjee	Ү→Y	Пийзий
В	Говь	Gowi	В→W	

В	Идэвхжүүлэх	Idevhjuulch	В→V	
Х	Халаалт	Halaalt	Х→H	
Х	Харах	Xarax	Х→X	

Өгөөдэй, Өлзий, Төмөрхүү гэх мэт “ө” үсэг орсон хүний нэрийг англиар галиглахдаа “o”, “u” үсгийг авч ашиглаж байна. Галигласан үгийг эргээд монгол хэлэнд буулгахад Огодэй, Улзий, эсвэл, Үлзий гэж уншиж болно, мөн Томорхуу, эсвэл, Томорхүү гэх байдлаар уншиж байна. “Y” үсгийн будлианыг харвал Пүүжээ гэсэн нэрийг “Ruujee” гэгчхээд, уншихаар “Пийзий” гэх дуудлагатай болж байна. Монгол хэлний “В” үсгийг латины “V”, “W” үсгээр тэмдэглэж байгаа нь “Gowi”, “idevhjuuleh” үсгийн жишээнээс харагдаж байна. Энд жишээ татаж авсан “Төмөрхүү”, “идэвхжүүлэх”, “халаалт”, “харах” гэсэн монгол үгэнд орсон “х” үсгийг латинаар “Tomorkhuu”, “idevhjuuleh”, “halaalt”, “xarax” гэж галигласан байгааг харвал “х” үсгийг латинаар “h”, “kh”, “x” гэсэн гурван үсгээр тэмдэглэжээ. Энэ нь хэрэглэгчдийн цахим хэрэгсэлд тэмдэгт нь байхгүй, бусдыг дагаад бичдэг гэсэн хариулт үнэн болохыг харуулж байна.

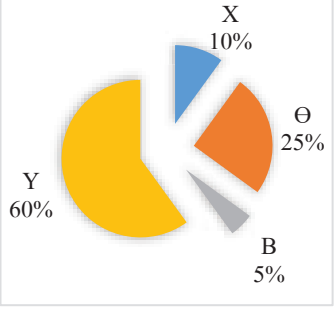
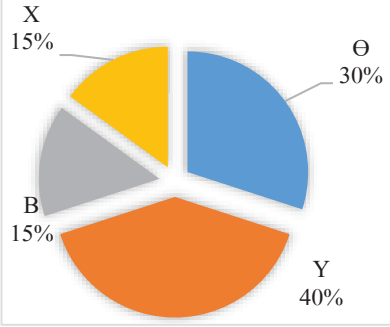
Судалгаанд оролцогчдын бэрхшээлтэй гэж үзсэн дээрх Ө, Y, X, B гэсэн дөрвөн үсгийг энгийн иргэд, сонин сэтгүүл, орчуулгын зохиол бүтээл, албан байгууллагууд хэрхэн ашиглаж байгааг цааш тодруулсан бөгөөд судалгаанд “Монгол мессенжер” сонин, “Чингис хаан” орчуулгын ном, үүрэн холбооны үйлчилгээ явуулдаг Мобиком, Юнител компаниуд болон цахим сүлжээний хэрэглэгчдийн төлөөллийг хамрууллаа.

Зураг 4. Монгол үгийг латин үсгээр хөрвүүлсэн байдал (Ө, Y)

Англи хэлээр орчуулан гардаг “Монгол мессенжер” сонины 2 өдрийн дугаараас хүний болон газар орны оноосон нэрийг үсэгчлэн галигласан 40 үгийг түүвэрлэсэн бөгөөд “ө”, “ү” үсгийг стандартад зааснаас өөрөөр буюу аль алиныг нь ижилхэн латин “u” гэсэн нэг үсгээр тэмдэглэжээ. Монгол хэлнээс англи хэлэнд орчуулсан “Чингис хаан” номоос 30 үг түүвэрлэн авсан бөгөөд эдгээр нь Arik Boke, Yesugen, Guchlug, Khukh-nuur, Jurkin гэх мэт оноосон нэр бөгөөд “Монгол мессенжер” сонины адил “ө”, “ү” үсгийг латин “u” үсгээр галигласан байна. Сонин сэтгүүл, ном зохиол нь нэг хэлнээс нөгөө хэлэнд хийсэн орчуулгын бүтээл тул голдуу нэр томъёог үсэгчлэн галиглажээ.

Зураг 5. Зураг 4. Монгол үгийг латинаар үсгээр хөрвүүлсэн байдал (Ө, Ү, Х, В)

MNS5217:2012	Үүрэн холбооны аж ахуйн нэгжийн мессеж үйлчилгээ	MNS5217:2012	Цахим сүлжээний хэрэглэгчид
Ү- Ӯ Ө- ö Х- kh В- V		Ү- Ӯ Ө- ö Х- kh В- V	
	Ү – U, V Ө – U Х – H В – W		Ү – U, V Ө – U Х – H, X В – V, W

Мобиком, Юнител гэх мэт үүрэн холбооны үйлчилгээ эрхэлдэг аж ахуй нэгжүүд хэрэглэгчдэдээ мэдээ мэдээллээ хүргэх, энгийн иргэд хоорондоо захиа захидал цахим хэрэгслээр бичихдээ монгол үг бүрийг үсэгчлэн галигладгаараа ном, сониноос ялгаатай. Энэ нь “ө”, “ү” хоёр үсгийг биш энд яригдаж байгаа дөрвөн үсгийг дөрвүүлэнг нь хольж, сольж, нэг монгол үсгийг хоёр латин үсгээр тэмдэглэсэн байгаагаас харагдаж байна. Тэр дундаа эдгээр эх үүсвэрт “ү” үсгийн галиг бусад үсгээсээ илүү хувиар стандартаас зөрүүтэй тэмдэглэгдэж байна. Өмнөх ном, сонин дээр ч ийм үр дүн гарсан. Жишээ нь: “ү” үсгийг “u”, “v” хоёр латин үсгээр тэмдэглэж байна. Энэ нь стандартад заасан “Ӯ” латин үсэг нь цахим хэрэгсэлд байдаггүйтэй холбоотой. “Ө” үсгийг ч мөн стандартад зааснаас өөрөөр “ö” биш, “ү” үсэгтэй ижилхэн “Ӯ” гэсэн нэг латин үсгээр бичиж байгаа нь цахим хэрэгслийн боломжид хязгаарлагдсаных юм.

“Х” үсгийг өнөөгийн мөрдөж буй стандартад “kh”, “h” гэсэн хоёр хувилбараар тэмдэглэхээр тусгасан байдаг. Эдгээр үсгүүдийн хувьд цахим хэрэгсэлд байдаг үсгүүд. Гэхдээ үүнээс өөрөөр бас латин “x” үсгээр галиглаж байгаа нь дээр дурдсанаар нэгд, бусдыг дуурайх, хоёрт монгол хэлний “х” үсэгтэй хэлбэр ижлээр нь орлуулж байна. Англи хэлний “х” үсгийн цагаан толгойн дуудлага нь монгол хэлнийхээс огт ондоо [eks] буюу “(э)кс” тул монгол хэлний “х” үсэгтэй нийцэхгүй юм. Иймд англи хэлний энэ үсгээр монгол хэлний “х” үсэг орсон үгийг үсэгчлэн, авиачлан галиглахад тухайн монгол үг зөв дуудагдахгүй.

Монгол үгийг латин үсгээр галиглахад бэрхшээлтэй гэж үзэж байгаа өөр нэг үсэг бол монгол хэлний “в”. Энэ үсгийг бэрхшээлтэй гэж нэрлэхээсээ илүү бид өөрсдийгөө бодлогогүй, хайхрамжгүй, замбараагүй гэвэл ононо. Учир нь иргэд энэ үсгийг судалгаанд хамрагдсан нөгөө гурван бүлгээсээ илүү хувиар алдаж тэмдэглэж байгаа юм. Монгол хэлний “в” үсгийг тэмдэглэх латин “v” үсэг нь цахим хэрэгсэлд бэлэн байдаг.

Дүгнэлт, санал

Монгол үгийг латин үсгээр үсэгчлэн болон авиачлан галиглахад бага зэрэг бэрхшээл байна. Бэрхшээл нь кирилл цагаан толгойн үсгийг латинаар галиглах MNS5217:2012 стандартад ч байна, иргэд бидэнд ч байна. Хэрэглэгчийн судалгаагаар бэрхшээлтэй гэж үзсэн Ө, Ү, Х, В үсгийг хэрхэн бичиж тэмдэглэж байгааг албан ба албан бус дөрвөн бүлгийн төлөөллийг хамруулан

судалж үзэхэд, Ө, Ү үсгийн хувьд стандартад заасан латин үсэг “Y”, “ö” нь хэрэглээний цахим хэрэгсэлд байдаггүй учраас латин “u” үсгээр адилхан галиглах нь түгээмэл байна. Түүнчлэн монгол хэлний “Y” үсгийг латин “Y”, “V”, “O” үсгээр, “Ө” үсгийг латин “O” үсгээр ч “дөхүүлэн” тэмдэглэж байна. Х, В үсгийг латин үсгээр галиглахад цахим хэрэгслийн талаас бэрхшээл байхгүй, зөвхөн бид замбараагүй, дур зоргоороо бичиж байна.

Монгол үгээ латин үсгээр буруу галиглахад нэгд, дагаж мөрдөх стандарт байсаар атал бид өөрсдөө хувь хувьдаа галиглах хувилбарыг бий болгосон. Хоёрт, нэг хэсэг нь яаж галиглахаа огт мэдэхгүй тул бусдыг дагаад хамаагүй бичдэг. Гуравт, хэрэгжүүлж буй стандартад заасан зарим латин үсгээр монгол үгийг тэмдэглэхэд цахим хэрэгслийн боломж нь байхгүй байгаа зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлж байна.

Буруу галиглаж байгаагийн уршгаар гадаад үгийг монголоор буруу дуудаж бусдын зүйлд хүндэтгэлгүй хандаж эвгүй байдалд орох, монгол үгээ латин үсгээр буруу галигласнаас, өөрсдөө эргээд нөгөө монгол үгээ танихгүй болох, гадаадынханд буруу зөрүү ойлголт төрүүлж будилуулах, тэр байтугай бид өөрсдөө ч дотроо овог нэрээ буруу галиглаж бичээд төрийн үйлчилгээ авах, гадаадад явах, захидал харилцаа үүсгэхдээ үл ойлголцож өөртөө болон бусдадаа төвөг учруулж байна.

Иймд цаашид монгол үгийг латин үсгээр галиглах MNS5217:2012 стандартаа нийтээр хэрэглэж хэвших, тус стандартыг хэрэглэхтэй холбоотой гарч байгаа алдаа дутагдлыг холбогдох мэргэжилтнүүд нь хянаж үзээд боломжит хувилбарыг дэвшүүлэх нь зүйтэй.

Ном зүй

1. Батбаяр, Б. (2012). *Монгол бичигт латин үсэг ингээж хэрэглэе*. Улаанбаатар.
2. Лувсанвандан, Ш. (2008). *Монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсэгт хөрвүүлэх тэмдэглэгээ*. Улаанбаатар.
3. Санжаа, Ж. (2008). *Монгол хэлний авиа зүй ба авиалбарзүй*. Улаанбаатар.
4. Сүхбаатар, Б. (2012). *Монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсэгт хөрвүүлэх нь*. Улаанбаатар.
5. Төмөртоогоо, Д. ба бусад. (2004). *Орчин цагийн монгол хэл*. Улаанбаатар.
6. Шагдарсүрэн, Ц. (2010). *Монгол үг, нэр томъёог латин үсгээр тэмдэглэх нь*. Улаанбаатар.
7. Шагдарсүрэн, Ц. (2008). *Монгол хэлний кирилл цагаан толгойн үсгийг латин үсэгт хөрвүүлэхдээ болзон тэмдэглэх нь*. Улаанбаатар.
8. Wikipedia. (n.d.). *Genghis Khan-Wikipedia*.